

Budapesti Levéltári Mozaikok

2021/18. szám (régi sorozat 45. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2021.18](https://doi.org/10.56045/BLM.2021.18)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/15/leveltari-mozaikok-45/>

HARASZTI VIKTOR

50 éve hunyt el Kovács Lajos, Budapest Főváros Levéltára egykori főlevéltárosa

A fővárosi levéltár 1943 és 1948 közötti irányítójának pályáját kíséri végig a cikk. A levéltartan területén alapvető munkák fűződnek nevéhez, pl. a „Levéltár adminisztrációja”, „A selejtezés Budapest székesfőváros levéltárában” című tanulmányai. Elkezdte Buda és Óbuda múltjának 1687-től 1780-ig történő megírását is, de a háború megakasztotta a munkát, helyette a levéltári állomány biztonságáról kellett gondoskodnia. 1945 után kényszernyugdíjazták, ekkor visszatért a természettudományokhoz.

Kulcsszavak: 1971, 1943–1948, Kovács Lajos, levéltáros, Országos Levéltár, Fővárosi Levéltár, Természettudományi Múzeum, levéltartan, lepkészet

Kovács Lajos (keresztségben kapott teljes nevén Kovács Lajos Mihály Tivadar József) embert próbáló időkben, 1943 és 1948 közt irányította Budapest Főváros Levéltárát, míg a történelmi események szakmai eredményeire tekintet nélkül tovább nem sodorták onnan.

Személyleírás. — Signalement.
Felesége — Femme.

Foglalkozás / Profession: *könyvtárnok*
archivárius
szabó

Születési hely / Lieu et date de naissance: *Budapest*
1900

Lakhely / Domicile: *Budapest*

Családi állapot / État de famille: *házas*

Vallás — Religion: *református*

Termete — Taille: *182 cm*

Arc — Visage: *szép*

Szeme — Yeux: *kék*

Haja — Cheveux: *sötét*

Különös ismertetőjel:

Signes particuliers:

Gyermekek — Enfants.
Neve — Nom: Kora — Âge: Neme — Sexe:

Az útlevél birtokosának aláírása: *Dr. Lajos Kovács*
Feleségének aláírása: *Dr. Margit Kovács*

Az útlevél kiállító hatóság aláírása: *[Signature]*
A főkapitány megítéléséből: *[Signature]*

Kovács Lajos útlevele 1934-ből (BFL Kovács Lajos főlevéltáros irathagyatéka. BFL XIV.191.)

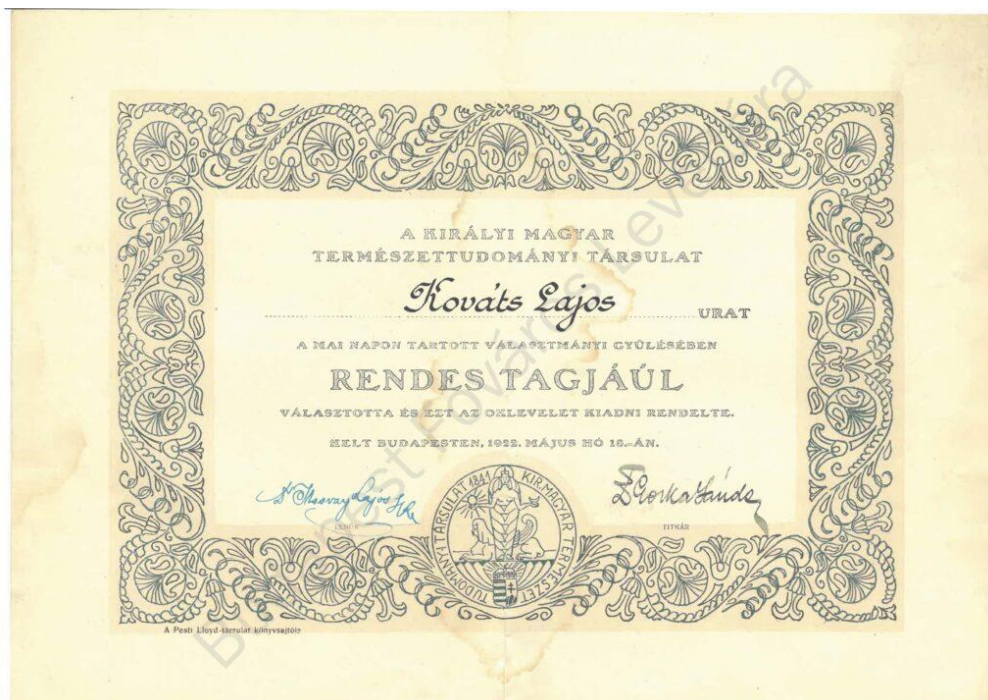
1900. július 1-jén született Budapesten, dr. Kovács Lajos református lelkész és Biberauer Margit házasságából. A Budai Ágostai Hitvallású Evangélikus iskola után a Lónyay utcai református főgimnáziumban érettségizett, majd 1918-ban joghallgatóként kezdte tanulmányait a Budapesti kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetemen, de egy félév elvégzése után 1919-ben már a bölcsészkaron találjuk. 1926-ban avatták doktorrá.¹

¹ Az életrajzi adatok nagyobb részt Csík Gergely tanulmányából származnak: Kovács Lajos életéről és levéltári működéséről (1900–1971) In: Budapest Főváros Levéltára Közleményei 1988. 349–357. p.

Kovács Lajos doktori oklevele, 1926 (BFL XIV.191.)

Édesapja nyomdokain korán elkezdett lepidektológiával foglalkozni, melyben olyan sikereket ért el, hogy már 1922-ben a Magyar Természettudományi Társulat rendes tagjává választotta. 1927-ben zongoratanári oklevelet szerzett.

A Magyar Természettudományi Társulat Kovács Lajost tagjául választja, 1922 (BFL XIV.191.)

1926 decemberében az Országos Levéltárban lett a levéltár kezelő szakvizsgát, majd 1927 januárjában kötelezte el magát Budapest Főváros Levéltára mellett, havidíjas

gyakornokként lépett szolgálatba, decemberben már ideiglenes allelvéltárnok, Gárdonyi Albert javaslatára.

Levéltár-kezelői szakvizsgálata, 1926 (BFL XIV.191.)

Allelvéltárosi kinevezése, 1927 (BFL XIV.191.)

Történelmi tárgyú írásai elsőként a Gárdonyi Albert szerkesztette 1928–1932 közt megjelent *História* folyóiratban jelentek meg. 1934-re már a Magyar Történelmi Társulat tagja.

A levéltárterületén is alapvető munkák fűződnek nevéhez. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Kongresszusán felolvasott, majd a Levéltári Közleményekben a „Levéltár adminisztrációja” címen megjelent tanulmányából kornak levéltári ügyintézési gyakorlatát ismerhetjük meg, melynek hiányában erről a területről ma nem sok ismerettel rendelkezhetnénk.

A LEVÉLTÁR ADMINISZTRÁCIÓJA.*

A levéltár nem arra való, hogy a benne elhelyezett anyag élettelenül, érinthetetlenül fekvődjék, mint valami kriptában. A levéltári anyagnak a levéltárban történt elhelyezése után is állandó kapcsolatban kell maradnia az élettel, szolgálnia kell a köz és a magánosok érdekeit és szolgálnia kell a történetírást, mert hiszen ennek első-sorban éppen a levéltárak adják a tápláló, éltető erőt. Ez a sokoldalú levéltári szolgálat akarva, nem akarva meghatározott adminisztráció keretei közt folyik le. Minden levéltár önálló, mint hivatali organizmus. Ugyanakkor ugyanis, mikor anyaga szerkezetében egy önálló organizmusnak, a levéltárat létrehozó tényezőnek a működését és életét tárja elénk, maga is egy külön hivatali organizmust épít a levéltár fölé. Ezt az adminisztrációt a levéltárnok látja el s éppen hivatala szakszerű jellegénél fogva ellátja olyan önállósággal, amely a modern bürokráciában nem mindennapi. Annál nagyobb is azonban a felelőssége.

Mikor a levéltár adminisztrációjáról szólok, az adminisztráció szó alatt a mindennapos ügyvitelt értem csupán. Olyan ügyeknek a vitelét tehát, amelyek a levéltár mondhatni elsődleges és mindenhol előforduló életmegnyilvánulásai. A kongresszus előkészítőbizottságától nyert megbízásom értelmében tehát előadásomból ki kellett kapcsolni minden alkalmi jellegű problémát, mint a selejtezésnek, rendezésnek a problémáját és kizárólag a levéltári munka mindennap megismétlődő, sok tekintetben gépies jelenségeire kell szorítkoznom. Bizonyos az, hogy a levéltári adminisztrációnak ezek a kérdései valamennyire is gyakorlott levéltárnok előtt már nem kérdések, de hiszen gyakorlott szakember előtt szakmájának ilyen elsődleges kiinduló lépéseiben másutt sincsenek problémák. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy a levéltárnokot a gya-

* Felolvasatott a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kongresszusán a levéltári szakosztályban 1936. okt. 3-án.

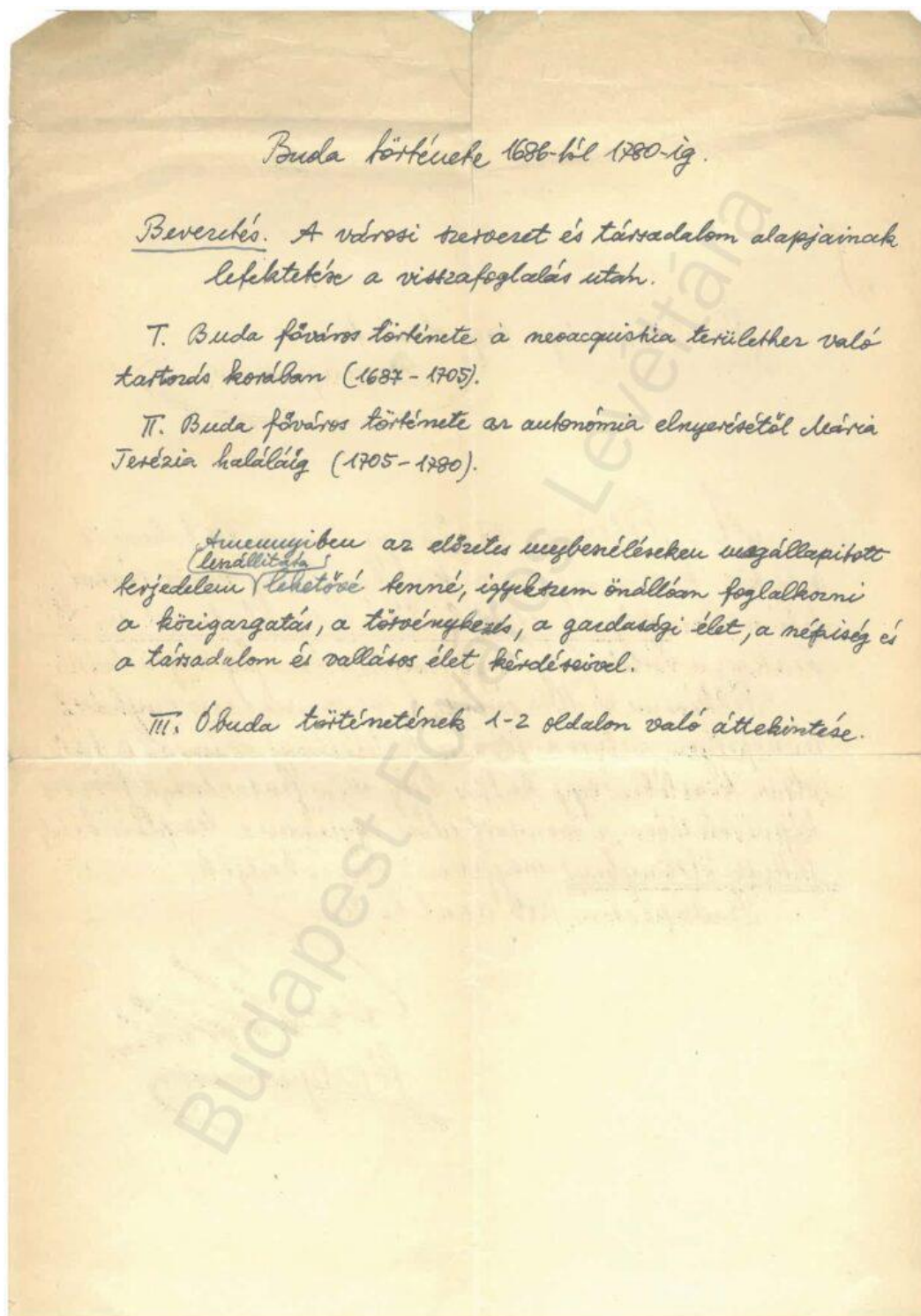
[A levéltár adminisztrációja c. tanulmány első oldala, 1936. \(Levéltári Közlemények 14. \(1936\) 37.\)](#)

Másik alapvető levéltári munkája („A selejtezés Budapest székesfőváros levéltárában”) a levéltárba kerülő és a levéltárban lévő iratanyagok selejtezésének kérdésével foglalkozott. A tanulmány gondolatai ma is időszerűek, olyan alapvetéseket tartalmaznak, melyek a levéltári munkában mindmáig hasznosíthatóak.

[illegible]

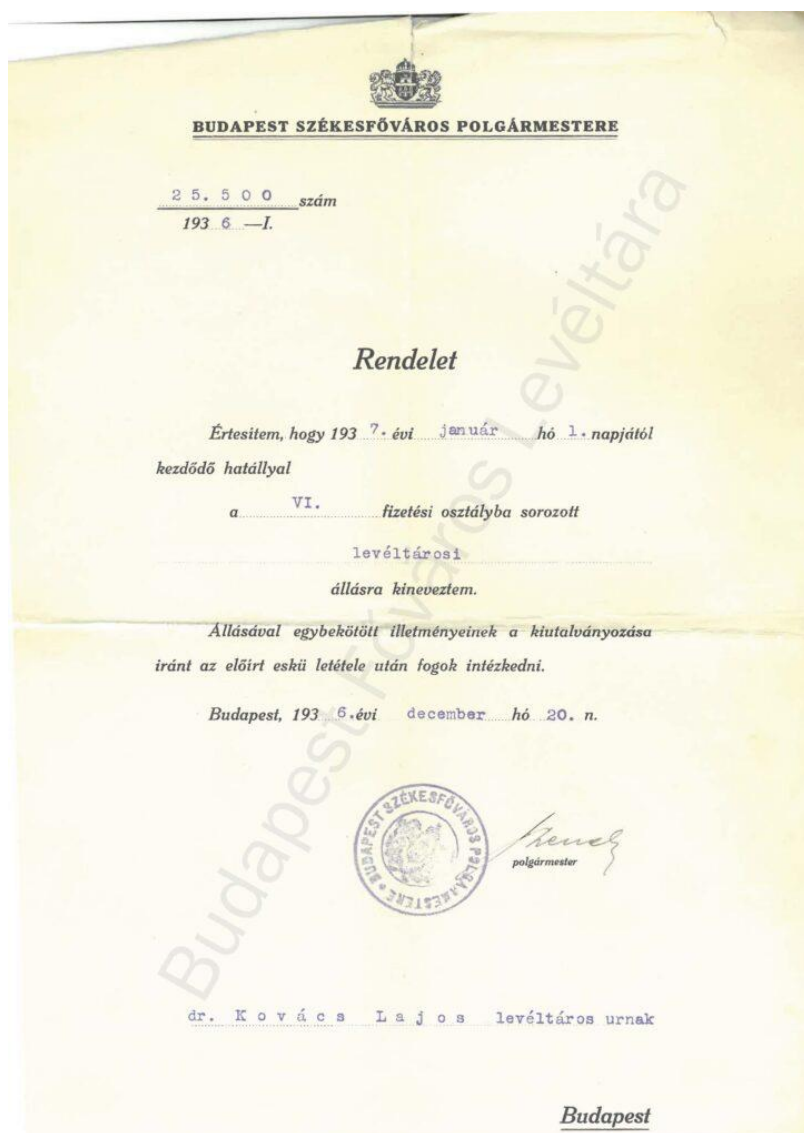
A selejtezés Budapest székesfőváros levéltárában című tanulmány kézírata (BFL
XIV.191.)

1936-ban kutatásokat folytatott a bécsi levéltárakban az 1703 évi budai és pesti kiváltságlevél létrejöttének körülményeire vonatkozóan. 1936-ban a főváros vezetői Budapest összefoglaló történetének megírása mellett döntöttek, melyben való részvételre a kor több neve történésze mellett felkérték. Kovács Lajos megbízása a tervezett harmadik kötetre vonatkozott, Buda és Óbuda történeti múltjának 1686-tól 1780-ig történő megírását célozta. A kötetek munkálatai meg is kezdődtek, de a II. világháború eseményei elsodorták a kiadási elképzeléseket.

Buda és Óbuda történeti múltja, 1686–1780. A tervezett munka vázlata (BFL XIV.191.)

1937. január 1-jétől levéltárnoki kinevezést nyert, majd február 25-től a főlevéltárnok állandó helyettesítésére kapott megbízást, annak akadályoztatása esetére.

Kovács Lajos levéltárosi kinevezése, 1936 (BFL XIV.191.)

A főváros igazgatását szabályozó 1943. évi rendelkezés levéltárra vonatkozó részét Kovács Lajos írta, melyben rögzítették, hogy az iratok szakszerű kezelésre már levéltárba kerülésük előtt figyelmet kell fordítani és a levéltárba csak az irattári őrzési idő letelte után kerülhetnek be az iratok. Előírták a levéltárosi kinevezés feltételeit és a várostörténetírás művelését, az eredmények közzétételét is beemelték a rendelkezések közé.

A háborús helyzetben az ügyintézésben nélkülözhetetlen iratanyag biztonságos elhelyezéséről is gondoskodni kellett, az erre a célra létrehozott szervezeti egység a „Városháza Légoltalmi Letétgyűjtemény” elnevezést kapta, melynek felügyeletével a főlevéltárnok Budó Jusztint, vezetésével, valamint a légoltalmi parancsnoki teendők ellátásával 1943 szeptemberében Kovács Lajost bízta meg a főváros polgármestere. Budó Jusztin december 6-i elhunytja után a polgármester 1943. december 10-én a 19.276. 1943—I. számú rendelettel dr. Kovács Lajos levéltárost a székesfővárosi levéltár vezetésével ideiglenesen megbízta, majd a főváros – pályázati eljárás után – 1944. június 21-én főlevéltárnosnak nevezte ki.

A Fővárosi Levéltár vezetése több esetben felszólalt az 1945 után a gazdaság papírhiányát mérséklendő nagymérvű, szakmai szempontokat figyelmen kívül hagyó selejtezések ellen. 1948. január 22-én írt levelében Kovács Lajos főlevéltáros Ditrői József segédhivatali főigazgató selejtezési előterjesztésére több pontban kifogásokat fogalmazott meg.

„Hosszú időre terjedő levéltári tapasztalatok szerint egyes iratkategóriáknak válogatás nélkül, tisztán mechanikus eljárás útján való kiselejtezése a történeti múlt kutatásának helyrehozhatatlan károkat okozhat”, ezért kérte, hogy a kiselejtezendő iratokat a levéltár átnézhesse. Hat ügykört fogalmazott meg, amit nem selejtezhetőnek tartott és elvárta, hogy a selejtezés alapvető szabályait a segédhivatal tartsa be.² Egy másik levelében arra hívta fel a polgármester figyelmét, hogy az 1947. évi XXI. tc. a törvényhatóság már nem használt ügyiratait levéltári őrizetbe utalja. A főváros 466/1943. kgy. sz. szabályrendelete alapján 32 év után kellett az ebbe a körbe tartozó iratokat a levéltárnak átadni, ezért kérte a polgármestert, hogy „azokat addig is, amíg tényleges átadásukra sor nem kerül, a jelenleg folyó irattári selejtezés alól mentesíteni szíveskedjék.”

1948. április 27-én Kovács Lajos főlevéltáros nevében írt levelében Bánrévy György levéltáros a Vízművek 1867 -1916-ig terjedő iratanyagának a selejtezés alóli kivonását kérte, hivatkozva az 1947. évi XXI. tc. 20. §-nak (2). bek.-re, mi szerint a „a törvényhatósági jogú városi levéltárban kell elhelyezni azokat a köziratokat és egyéb iratokat, amelyeket a törvényhatóság, (...) közművei (...) rendszeresen már nem használnak.” A polgármesteri hivatal május 26-án kelt válaszlevelében az 1867-es év előtt keletkezett iratok esetében hozzájárult azok selejtezés alóli kivonásához, de az 1873 – 1916 közt keletkezettek esetében csupán azt tette lehetővé, hogy a levéltár „fokozott ellenőrzéssel védje meg a levéltári szempontokat és érdekeket.”³

A levéltár győzelme „pirrhuszi” győzelemnek bizonyult, hisz a küzdelemben mind Kovács Lajos, mind Bánrévy György „belebukott”, előbbtől 1948 áprilisában főlevéltárnoki megbízását megvonták, majd év végével kényszernyugdíjazták, utóbbit a levéltárból elhelyezték. Mindkét levéltári szakember sokat (ez esetben a fenntartó értelmezése szerint túl sokat) foglalkozott a selejtezés elméleti és gyakorlati kérdéseivel, ugyanakkor munkásságuk szakmai szempontból máig megkerülhetetlen.⁴ Egykori tanítványa, Varga Zoltán professzor visszaemlékezésében kényszernyugdíjazásának okaként azt jelölte meg, hogy Kovács Lajos nem rejtette véka alá a „felszabadulásról” vallott, az uralkodó kommunista propaganda irányzattal ellentétes véleményét.⁵

² BFL Budapest Főváros Levéltára iratai. Iktatott iratok (VIII.3801a) 47. tétel Ltsz. 71/1948.

³ BFLVIII.3801a.47. tétel. Ltsz. 406/1948.

⁴ Bánrévy György: A selejtezés általános elvei. In: *Levéltári Közlemények* 17. (1939) 158–171. p.; Kovács Lajos: A selejtezés Budapest székesfőváros levéltárában. In: *Levéltári Közlemények* 20–23. p. (1942–1945) 66–85. p.

⁵ Varga Zoltán: Mesterem, Lajos bácsi. Személyes emlékek dr. Kovács Lajosról. In: Kovács Lajos, a legendás magyar lepkész. e-Acta Naturalia Pannonica 6., 2013. 157–166. p.

38.

Budapest székesfőváros polgármestere

Előadói ív

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS POLGÁRMESTERE

1948. ÁPR. 20. 005981
szám

194.....ü.-o.

Együttal elintézt számok: 1948. ápr. 21.

A kiadói utasításon kívül a kezelő-hivatalnak adott egyéb utasítások:

Kiadás után lássa a számvetőség és a személyzeti nyilvántartó.

Ellátottat: [signature]

Tárgy:
Dr. Kovács Lajos főlevéltáros felmentése.-

R e n d e l e t .

Dr. Kovács Lajos főlevéltárost a szolgálat teljesítése alól, további intézkedésig, felmentem.

Szolgálati beosztása iránt egyelőre nem kívánok intézkedni.

Egyalkalommal a Levéltár vezetésére adott megbízatása alól felmentem.

Erről a polgármesteri I. ügyosztályt, a Levéltárat és a rendeletben megnevezettet értesítem.

Budapest, 1948. április 15.²⁰

[signature]
tanácsnok.

[signature]
alpolgármester.

[signature]
polgármester.

K! Felzetek záradék szerint.

Kiadóba érkezett:	Letisztázta:	Összegezte:	Kiadta:
<i>[signature]</i>	<i>[signature]</i>	<i>[signature]</i>	<i>[signature]</i>

Közp. nyomt. 1. cs. 1/a. sz.

Budapest székesfőváros háziyomdaja — 99248

Kovács Lajos felmentési okirata, 1948. (BFL XIV.191.)

Kényszernyugdíjazása után édesapja nyomdokaiba lépve, lepidopterológia iránti érdeklődését előtérbe helyezve a Magyar Természettudományi Múzeumban helyezkedett el. Dr. Szentágothai János segítségével megvalósult akadémiai célhitel révén 1952-től a Múzeum entomológusként alkalmazta. Levéltárosi munkája mellett a gyűjtést és rendszerezést édesapja 1921-ben bekövetkezett halála óta felesége segítségével rendszeresen folytatta, de levéltárosi hivatali teendői ezáltal nem csorbultak.

2461
38

Budapest székesfőváros polgármestere

Előadói ív

17.034 szám
1948. 11. 16. 1948 nov. 16.

Előszám: 5.981/1948a-1.

Együttel elintézett számok:

Tárgy:
dr. Kovács Lajos
főlevéltáros

Kezelési utasítások:
Legkésőbb 1948. évi november hó 25-ig
expediálendő!

Kiadás előtt lássa a számvevőség!
Előjegyezte a székesfővárosi számvevőség I. ügyosztálya.
Budapest, 1948. évi november hó 18. n.

Előírták:
főlevéltáros
főlevéltáros

Scontro:
Feljegyzés végett lássa a személyzeti nyilvántartó!
A személyzeti nyilvántartóba feljegyezte és a nyilvántartólapokat elhelyezte 1948. évi november hó 18. n.

Véghatározat.
dr. Kovács Lajos
főlevéltárost

nyugdíjazása.

Nyilvántartó-ban feljegyezte:
Kiadva-érkezett: 1948. 11. 23. napján.
Letisztázta: 1948. 11. 23. napján.
Összegezte: 1948. 11. 23. napján.
Kiadta: 1948. 11. 23. napján.

Budapest székesfővárosi hivatala — 64148

Kovács Lajos kényszernyugdíjazási okirata, 1948. (BFL XIV.191.)

S amennyit vesztett távozásával a levéltáros közösség, annál nagyobbat nyert a hazai természettudomány ezen ága. A magyar nagylepkéfauna szinte tökéletesen kikutatott, rendszerezett állapota neki köszönhető. 1948–1971 közt – nyugdíjas kutatóként – napi 12 órát dolgozva szinte mindig 6 óra előtt már a múzeumban volt s késő estig, majd sokszor otthon, éjszaka is folytatta a munkát. A múzeumi gyűjtések motorja volt az 1950-es években, hisz a terepmunkát mindig kedvelte. Tudományos eredményeit tanulmányok sokaságában tette közzé. Nevéhez fűződik 1954-ben az első magyarországi fénycsapda felállítása, később az Erdészeti Tudományos Intézetben létrehozott Országos Fénycsapda jelzőszolgálat osztályvezetői feladatait is ellátta. 1961 és 1970 közt a fénycsapdák segítségével 1.348.157 nagylepkét fogtak be és határoztak meg, mely munkában oroszlánrészt vállalt.

1971. június 16-án gyomortáji görcsükkel kórházba került, ahol végül szívkoszorúér-görcsöt állapítottak meg. A leggondosabb ellátás ellenére július 6-án szíve felmondta a szolgálatot. Július 23-án a farkasréti temetőben helyezték végső nyugalomba.

Budapest Főváros Levéltárban található levéltárosi hagyatéka csekély, mindössze egy doboznyi (BFL Kovács Lajos főlevéltáros irathagyatéka XIV.191.). Lepidopterológia hagyatéka ennél jelentősebb, a Természettudományi Múzeumban Dokumentációs Tárban található, mintegy 10 doboznyi.⁶

Tiszteletére magyar és külföldi lepkészek még életében öt fajcsoport-nevet dedikáltak: 1952: Subeidophasia kovacsi (Plutellidae), 1954: Plebeius sephirus kovacsi (Lycaenidae), 1955: Epichopteryx kovacsi (Psychidae), 1967: Gnophos pullata kovacsi (Geometridae), 1967: Melitaea phoebe kovacsi (Nymphalidae).⁷

Lepkész életútját a 2013-ban megjelent ” Kovács Lajos, a legendás magyar lepkész” című kötet mutatja be, ami innen megismerhető: https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=128326

Történelmi tárgyú munkái

A Budai hóhérház. *Historia* 2. évf. 3. sz. (1929) 5–7. p.

A budapesti városkép kialakulása. *História* 2. évf. 3. sz. (1929) 9–10. p.

A budai "Alkotás-ház" és a Falk-család. *História* 2. évf. 4–5. sz. (1929) 8–10. p.

Budai nemzetiségi ellentétek a XVIII. században. *História*, 2. évf. (1929) 7–8. szám 3–5. p.

A budai katonai temető áthelyezése 1797-ben. *História* 3. évf. (1930) 75 – 82. p.

A Kálvin-téri Két oroszlán ház és vendégfogadó, *História* 4. évf. (1931) 3-4. sz. 152–159. p.

A budai pestistemető és kápolnája. *História*, 5. évf. (1932) 57–72. p.

A vizivárosi Három nyúl-kaszárnya, Tanulmányok Budapest múltjából I. (1932) 124–133. p.

A régi pesti Vigadó építésének előzményei, Tanulmányok Budapest múltjából III. (1934) 62–90. p.

Buda főváros pénzügyei a Rákóczi-szabadságharc idején. Klny. a Domanovszky- emlékkönyvből 1937. 20 p.

Telekkönyvi rendtartás Budán a kamarai adminisztráció idejében Klny. Szentpétery- emlékkönyvből, 1938. 25. p.

Emlékezés Ferenc József püspökre halála 10. évében. *Keresztény Magvető* 70. évf., 1938., 206–2011. p.

A kamarai adminisztráció és a budai polgárok 1694. évi viszálya. Tanulmányok Budapest Múltjából 8. [k.] 1940. 28-48. p.

Pest sz. kir. város vezetői (bírái és polgármesterei) 1687-től 1790-ig. Klny. Tanulmányok Budapest múltjából 1944., 67 p.

Pest köztisztasági kérdései a XIX. század elején 371–376. p., *Városi Szemle* 33. évf., 1947.

Levéltári területtel kapcsolatos tanulmányok, közlemények

A levéltár adminisztrációja. *Levéltári Közlemények* 14. (1936) 37–44. p.

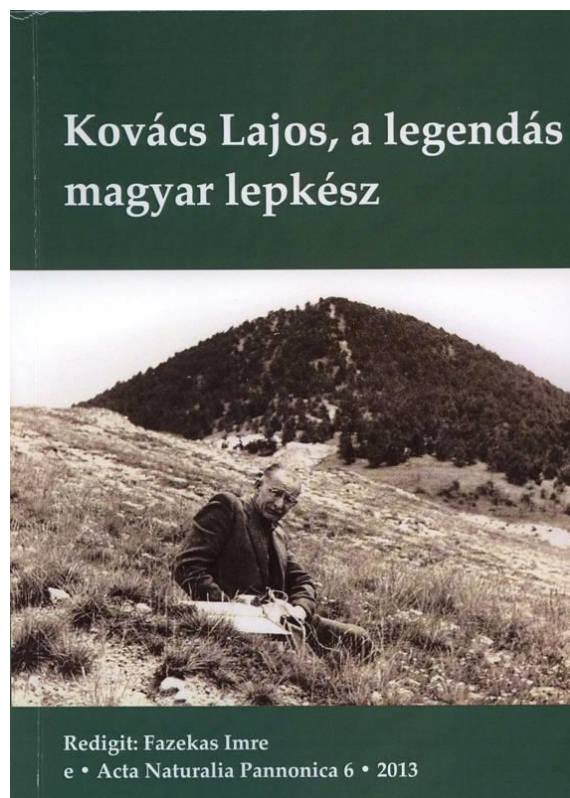
⁶ Tóth-Barbalics István: Kovács Lajos (1900–1971) lepkész, muzeológus, levéltáros a Magyar Természettudományi Múzeum Dokumentációs Tár és Tudománytörténeti Tárgygyűjteményében található hagyatékának rövid ismertetése. In: Kovács Lajos, a legendás magyar lepkész. e-Acta Naturalia Pannonica 6., 2013., 153–156. p.

⁷ Bálint Zsolt: A Kovács Lajos tiszteletére elnevezett lepkék. In: Kovács Lajos, a legendás magyar lepkész. e-Acta Naturalia Pannonica 6., 2013. 157–166. l. 11–16. p.

- Az észt állam levéltárügyének rendezése. *Levéltári Közlemények* 14. (1936) 354–355. p.
- N. Treumuth–O. Liiv: Polonica Eesti Riigi Keskarihiivis. Tartu, 1931. Eestimaa Rootsiaegse Kindralkuberner Arhiivi Katalog. Tartu, 1935–1936. *Levéltári Közlemények* 14. (1936) 317–318. p. (ismertetés)
- Sulica Szilárd: A Magyar Nemzeti Múzeum levéltári osztálya az 1931–33. évben. Klny. A Magyar Könyvszemle 1932/34. évi 1–4. füzetéből. Budapest, 1935. *Levéltári Közlemények* 14. (1936) 313–314. p. (ismertetés)
- Beschorner, H.: Hundert Jahre Sächsisches Hauptstaatsarchiv. Archivalische Zeitschrift, Bd. 44. *Levéltári Közlemények* 15. (1937) 279–280. p. (ismertetés)
- Demeter, K.: Reform und innere Verhältnisse des alten Mainzer Reichsarchivs. (1770–1792). Archivalische Zeitschrift, Bd. 44. *Levéltári Közlemények* 15. (1937) 280–281. l. (ismertetés)
- A selejtezés Budapest székesfőváros levéltárában *Levéltári Közlemények* 20–23. (1942–1945) 66–85. p.
- Házi Jenő: A levéltárnokképzés kérdése. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve IV. Budapest, 1943. *Levéltári Közlemények* 24. (1946) 294–298. p. (ismertetés)

Lepidopterológiával kapcsolatos írásai az emlékkötetből megismerhetők:

https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=128326

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.

e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN 2939-6921

